

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سرشناسه:	زاهدی اصل، محمد، ۱۳۳۴ -
عنوان و نام پدید آور:	مددکاری اجتماعی کار با جامعه (مددکاری جامعه‌ای) / مؤلف محمد زاهدی اصل.
مشخصات نشر:	تهران: دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۴۰۲.
مشخصات ظاهری:	۳۶۰ ص.
فروست:	انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی؛ ۴/۳۹۹.
شابک:	۷-۳۳۳-۲۱۷-۹۶۴-۹۷۸: ۱۷۰۰۰ تومان
وضعیت فهرست نویسی:	فیا
موضوع:	خدمات اجتماعی
موضوع:	Social Service
موضوع:	خدمات اجتماعی جامعه‌محور
موضوع:	Community-Based Social Services
شناسه افزوده:	دانشگاه علامه طباطبائی
رده‌بندی کنگره:	۴م۲/ز۴۰ HV
رده‌بندی دیویی:	۳۶۱/۳
شماره کتابشناسی ملی:	۵۳۷۰۵۷۹

مددکاری اجتماعی کار با جامعه (مددکاری جامعه‌ای)

مؤلف:

دکتر محمد زاهدی اصل

عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی

چاپ سوم

مددکاری اجتماعی کار با جامعه (مددکاری جامعه‌ای)

مؤلف:
دکتر محمد زاهدی اصل

زیر نظر معاونت پژوهشی دانشگاه

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۱۷-۳۳۲-۷

ویراستار: مهتاب برگریزان

سروراستار: دکتر نازیلا فرمانی انوشه

طراح جلد: سمیرا حاجی گلدی

نمایه‌ساز: سیده زهرا طباطبائی جعفری

شمارگان: ۳۰۰

ناظر فنی: عبدالرضا گودرزی

مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی؛ صندوق پستی: ۱۵۸۱۵/۳۴۸۷

فروشگاه آنلاین انتشارات book.atu.ac.ir

سایت مرکز چاپ و انتشارات press.atu.ac.ir

سایت فروشگاه الکترونیکی <https://mybooket.com/atu>

آدرس فروشگاه مرکزی: تهران انتهای بلوار دهکده المپیک، دانشگاه علامه طباطبائی

نیش درب ورودی میدان ورزش تلفن: ۴۸۳۹۲۶۵۹ همراه: ۰۹۹۰۲۴۹۹۹۸۵

چاپ سوم ۱۴۰۲ قیمت: ۱۷۰۰۰ تومان

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
پیشگفتار.....	الف
مقدمه.....	ج
بخش اول - مفهوم مددکاری جامعه‌ای و رابطه آن با سایر شاخه‌ها	
۱-۱- مقدمه.....	۱
۱-۲- مددکاری جامعه‌ای و مختصات آن.....	۲
۱-۲-۱- تعاریف مددکاری جامعه‌ای.....	۲
۱-۲-۲- ویژگی‌ها و مختصات مددکاری جامعه‌ای.....	۵
۱-۳- رابطه مددکاری جامعه‌ای با شاخه‌های مختلف مددکاری اجتماعی.....	۷
۱-۳-۱- رابطه مددکاری اجتماعی جامعه‌ای با «مددکاری اجتماعی فردی».....	۷
۱-۳-۲- رابطه مددکاری اجتماعی جامعه‌ای با مددکاری اجتماعی گروهی.....	۹
۱-۳-۳- رابطه مددکاری اجتماعی جامعه‌ای با «تحقیقات اجتماعی».....	۱۱
۱-۳-۴- رابطه مددکاری اجتماعی جامعه‌ای با اقدام‌های اجتماعی.....	۱۲
۱-۳-۵- رابطه مددکاری اجتماعی جامعه‌ای و مدیریت خدمات اجتماعی.....	۱۲
۱-۴- تفاوت‌ها و شباهت‌های مددکاری اجتماعی با مددکاری جامعه‌ای و سایر شاخه‌های اصلی مددکاری اجتماعی.....	۱۴

بخش دوم - پیشینه موضوع - نگاهی به ریشه‌ها و تحولات تاریخی مددکاری جامعه‌ای

۲-۱- مقدمه.....	۱۹
۲-۲- سیر تاریخی مددکاری جامعه‌ای در جهان.....	۱۹
۲-۳- سابقه تاریخی و تحولات مددکاری جامعه‌ای در ایران.....	۲۷
۲-۴- مرور بر تاریخ خدمات اجتماعی در اسلام از منظر مددکاری جامعه‌ای.....	۳۷

بخش سوم - اهداف مددکاری جامعه‌ای

- ۳-۱- مقدمه ۴۳
- ۳-۲- هدف‌های عمده در مددکاری اجتماعی کار با جامعه چیست؟ ۴۳
- ۳-۳- تغییر در جامعه به عنوان یکی از هدف‌های مددکاری اجتماعی ۴۸

بخش چهارم - جامعه و انواع آن از منظر مددکاری اجتماعی

- ۴-۱- مقدمه ۵۵
- ۴-۲- اجتماع و جامعه ۵۵
- ۴-۳- انواع جوامع از منظر مددکاری جامعه‌ای ۶۱

بخش پنجم - وقف و مددکاری جامعه‌ای

- ۵-۱- مقدمه ۷۰
- ۵-۲- مفهوم وقف، اهمیت و ضرورت آن ۷۱
- ۵-۳- جایگاه وقف در مددکاری جامعه‌ای ۷۴
- ۵-۳-۱- ویژگی‌های وقف در مقایسه با مشخصه‌های مددکاری جامعه‌ای ۷۴
- ۵-۳-۲- مصارف وقف و عرصه‌های خدمات مددکاری جامعه‌ای ۷۷

بخش ششم - اصول و ارزش‌های مددکاری جامعه‌ای

- ۶-۱- مقدمه ۸۱
- ۶-۲-۱- حرمت مقام انسان ۸۲
- ۶-۲-۲- اختیار و آزادی انسان (خودتصمیم‌گیری) ۸۶
- ۶-۲-۳- مسئولیت فردی و اجتماعی انسان ۹۰
- ۶-۲-۴- برابری انسان‌ها (عدالت اجتماعی) ۹۲
- ۶-۳- اصول حرفه‌ای در مددکاری جامعه‌ای ۹۶
- ۶-۳-۱- اصل پذیرش ۹۷
- ۶-۳-۲- اصل رابطه حرفه‌ای ۱۰۲

- ۱۱۰ ۳-۶- اصل مشارکت
- ۱۱۶ ۴-۶- اصول مربوط به مددکاری جامعه‌ای
- ۱۱۶ ۱-۴- پاسخ به نیاز جمعی
- ۱۱۷ ۲-۴- توجه به اولویتها و رعایت تقدم و تأخر
- ۱۱۸ ۳-۴- مقدم داشتن پیشگیری بر درمان
- ۱۲۰ ۴-۴- خدمات داوطلبانه، محور فعالیت‌های مددکاری جامعه‌ای
- ۱۲۰ ۵-۴- استفاده از منابع موجود قبل از ایجاد منابع جدید

بخش هفتم - کاربرد فرضیه‌ها و نظریه‌ها در مددکاری جامعه‌ای

- ۱۲۳ ۱-۷- مقدمه
- ۱۲۴ ۲-۷- فرضیه‌های مددکاری جامعه‌ای
- ۱۲۴ ۱-۲-۷- جامعه قادر است مشکلات خود را حل کند.
- ۱۲۵ ۲-۲-۷- جامعه می‌خواهد، تغییر کند.
- ۱۲۶ ۳-۲-۷- تغییرات حاصل از مشارکت مردم ثبات بیش‌تری دارد
- ۱۲۶ ۴-۲-۷- جامعه، همانند فرد برای سازمان‌دهی خواسته‌های خود نیازمند کمک است
- ۱۲۸ ۳-۷- نظریه‌های مددکاری اجتماعی
- ۱۲۸ ۱-۳-۷- نظریه پردازان متقدم
- ۱۲۸ ۲-۳-۷- نظریه ساختی و مددکاری اجتماعی
- ۱۲۹ ۳-۳-۷- نظریه بحران و مداخله در بحران
- ۱۳۱ ۴-۳-۷- نظریه سیستم‌ها
- ۱۳۲ ۵-۳-۷- نظریه انتقادی
- ۱۳۴ ۴-۷- کاربرد برخی از نظریه‌های علوم اجتماعی در مددکاری جامعه‌ای
- ۱۳۵ ۱-۴-۷- نظریه مثبت‌گرایی (اثبات‌گرایی)
- ۱۳۶ ۲-۴-۷- نظریه ساخت‌گرایی
- ۱۳۷ ۳-۴-۷- نظریه کارکردگرایی

۱۳۹	۷-۴-۴- نظریه کنش متقابل نمادین
۱۴۱	۷-۴-۵- نظریه مبادله
۱۴۴	۷-۴-۶- نظریه پدیدارشناسی

بخش هشتم - روش های مددکاری جامعه‌ای

۱۴۷	۸-۱- مقدمه
۱۴۸	۸-۲- رشد و توسعه محلی
۱۴۸	۸-۲-۱- تعریف و تبیین رشد و توسعه محلی
۱۵۱	۸-۲-۲- هدف‌ها در رشد و توسعه محلی
۱۵۴	۸-۲-۳- نقش مددکار اجتماعی در روش توسعه محلی
۱۵۵	۸-۳- برنامه‌ریزی اجتماعی
۱۵۹	۸-۴- اقدام‌های اجتماعی
۱۶۱	۸-۵- سایر روش‌های مددکاری جامعه‌ای
۱۶۱	۸-۵-۱- «مداخله در بحران»
۱۶۳	۸-۵-۲- مراقبت اجتماعی (مراقبت جامعه‌ای)
۱۶۵	۸-۵-۳- مقایسه روش‌های سه‌گانه مددکاری جامعه‌ای
۱۶۸	۸-۶- دسته‌بندی هدف‌ها در مددکاری جامعه‌ای

بخش نهم - نقش‌های مددکار اجتماعی در کار با جامعه

۱۷۱	۹-۱- مقدمه
۱۷۱	۹-۲- نقش‌های پنجگانه مددکار اجتماعی در کار با جامعه
۱۷۲	۹-۲-۱- نقش «راهنما»
۱۷۹	۹-۲-۲- نقش کارشناس
۱۸۲	۹-۲-۳- «نقش توان‌بخش»
۱۸۶	۹-۲-۴- «نقش درمانگر»
۱۸۶	۹-۲-۵- مبتکر و پیش‌قدم بودن

- ۹-۳-۹- سایر نقش‌ها در مددکاری جامعه‌ای ۱۸۷
- ۹-۳-۱- نقش آموزش‌دهنده ۱۸۷
- ۹-۳-۲- نقش کارگزار اجتماعی ۱۸۸
- ۹-۳-۳- نقش میانجی ۱۸۹
- ۹-۳-۴- نقش حمایتی ۱۸۹

بخش دهم - جریان کار در مددکاری اجتماعی کار با جامعه و مراحل آن

- ۱۰-۱- مقدمه ۱۹۳
- ۱۰-۲- جریان کار مددکاری جامعه‌ای ۱۹۴
- ۱۰-۲-۱- دانش و مهارت مددکار اجتماعی ۱۹۹
- ۱۰-۲-۲- امکانات و منابع اجتماعی ۲۰۰
- ۱۰-۲-۳- مشارکت فعال اعضای جامعه ۲۰۱
- ۱۰-۳- مراحل کار با جامعه ۲۰۱
- ۱۰-۳-۱- مرحله اول - «مطالعه» ۲۰۲
- ۱۰-۳-۲- مرحله دوم - تشخیص ۲۰۹
- ۱۰-۳-۳- مرحله سوم طرح نقشه کمکی ۲۱۳
- ۱۰-۳-۴- مرحله چهارم - اجرای برنامه ۲۱۷
- ۱۰-۳-۵- مرحله پنجم - ارزیابی ۲۱۸
- ۱۰-۳-۶- مرحله ششم - پی‌گیری ۲۲۰

بخش یازدهم - عرصه‌های مددکاری جامعه‌ای

- ۱۱-۱- مقدمه ۲۲۳
- ۱۱-۲- مددکاری جامعه‌ای در واحدهای صنعتی و کارگری ۲۲۴
- ۱۱-۳- مددکاری جامعه‌ای و «عمران روستایی» ۲۳۲
- ۱۱-۳-۱- آغاز کار در جامعه روستایی و نکاتی که باید به آن‌ها توجه کرد ۲۳۷

۲۴۳	۱۱-۳-۲- مطالعه و جمع‌آوری اطلاعات از وضعیت جامعه.....
۲۴۳	۱۱-۳-۳- تشخیص مسائل و مشکلات (وضعیت و شرایط) جامعه روستایی
۲۴۵	۱۱-۳-۴- طرح نقشه کمکی.....
۲۴۶	۱۱-۳-۵- اجرای برنامه
۲۶۰	۱۱-۴- مددکاری جامعه‌ای و آسیب‌های اجتماعی.....
۲۶۳	۱۱-۴-۱- مددکاری جامعه‌ای در کانونهای کارآموزی.....
۲۶۵	۱۱-۴-۲- مددکاری در سازمان زندان‌ها
	۱۱-۴-۳- مددکاری اجتماعی در نیروی انتظامی (واحد مددکاری در
۲۶۹	کلانتری‌ها و مراکز مشاوره و مددکاری اجتماعی).....
۲۷۰	۱۱-۵- مددکاری جامعه‌ای و «عمران شهری».....
۲۷۳	۱۱-۶- اسکان غیررسمی و راهکارهای ساماندهی آن.....
۲۷۹	فهرست منابع.....
	ضمائم
۲۸۹	واژه نامه فارسی - انگلیسی.....
۳۰۳	واژه نامه انگلیسی - فارسی.....
۳۱۵	فهرست نمایه.....

«به نام خالق اندیشه و قلم»

پیشگفتار:

قلت منابع فارسی علمی و حرفه‌ای در عرصه‌های مختلف مددکاری اجتماعی، به ویژه در حوزه مددکاری جامعه‌ای کاملاً مشهود بوده و فعالان عرصه‌های خدمات اجتماعی کشور در مناسبت‌های مختلف با یادآوری چنین کمبودی، خواهان تلاش استادان و صاحب‌نظران مددکاری اجتماعی در خلق آثار مکتوب بوده‌اند که اغلب با همت برخی از همکاران ارجمند در قالب ترجمه، به بخشی از این انتظارات به حق پاسخ داده شده است. ولی به عنوان آثار تألیفی که به نوعی با شرایط و ویژگی‌های جامعه ایران هماهنگ باشد، کار کمتری انجام گرفته است به خصوص این که امروزه محافل سیاست‌گذاری و مجامع علمی کلان کشور بر بومی‌سازی رشته‌های دانشگاهی تأکید دارند و این امر ضرورت و اهمیت تهیه و تدوین آثار تألیفی را بیش‌تر می‌سازد؛ لذا اینجانب سعی کردم با بهره‌گیری از منابع در دسترس، همراه با تجارب تدریس دروس مددکاری جامعه‌ای و همراه با اندوخته‌های نظری و عملی پنجاه سال گذشته، اثری را در همین موضوع به جامعه شریف مددکاری اجتماعی کشورمان تقدیم کنم. رجای واثق دارم که استادان معظم و همکاران فرهیخته، کمبودها و کاستی‌های این اثر را به اینجانب متذکر خواهند شد که با ممنونیت و منت‌داری، پذیرای آن‌ها خواهم بود.

خداوند سبحان را شاکرم که یک بار دیگر این عنایت را مبذول فرمود تا اثر دیگری را

ب مددکاری اجتماعی کار با جامعه

به عنوان تکلیف علمی - حرفه‌ای تقدیم جامعه مددکاری اجتماعی کشورم کنم و بر خود فرض می‌شمارم که از تمامی عزیزانی که در تدوین این اثر مشوقم بودند سپاس‌گذاری کنم و سپاس ویژه خود را تقدیم همسر عزیز و صبورم نمایم که اگر این همراهی نصیبم نمی‌شد، هیچ‌یک از آثار علمی از جمله این اثر محقق نمی‌شد.

زمستان ۱۳۹۶

محمد زاهدی‌اصل

مقدمه:

تحولات دنیای امروز در سایه علم و تکنولوژی، شگرف و گستره آن رو به افزایش است. مددکاری اجتماعی نیز طی بیش از یکصد و هجده سال عمر جهانی خود، از این قاعده بی‌نصیب نبوده و تغییرات اساسی در شکل و محتوا پیدا کرده است به گونه‌ای که در بسیاری از دانشگاه‌های معتبر جهان، گرایش‌ها و زیرشاخه‌های متعدد و متنوعی را شامل می‌شود که تا بالاترین درجه علمی ممکن ارتقای یافته است. به عنوان مثال، اگر «مددکاری اجتماعی جامعه‌ای» به عنوان یکی از شاخه‌های اصلی مطرح می‌شود در ذیل این شاخه اصلی، تخصص‌های متنوعی ایجاد شده که هر یک از آن‌ها علاوه بر ویژگی‌های مشترک، دارای خصیصه‌های متعلق به خود که وجه تمایز با سایر شاخه‌های فرعی و گرایش‌های مختلف است. «مراقبت اجتماعی» یکی از مباحث جدید در مجموعه مددکاری جامعه‌ای است که طی سه دهه اخیر مورد توجه قرار گرفته و با ویژگی‌های خود در برخی از زمینه‌های خاص تأکید می‌شود یا «مداخله در بحران» به مثابه یکی از روش‌های مددکاری جامعه‌ای تلقی می‌شود که اغلب در شرایط ویژه و در حوادث و سوانح طبیعی و غیرطبیعی کاربرد پیدا کرده و از دهه‌های پایانی قرن بیستم بر آن تأکید و توجه شده است. حتی رویکردهای توسعه جامعه در رابطه با مددکاری جامعه‌ای شاخه‌های جدیدی را در مباحث برنامه‌ریزی اجتماعی، سیاست‌گذاری اجتماعی و مدیریت اجتماعی مطرح ساخته است که حاکی از جایگاه، نقش، ضرورت و اهمیت مددکاری اجتماعی کار با جامعه است که گاهی در کشورمان به این قبیل

د مددکاری اجتماعی کار با جامعه

فعالیت‌ها، نام فعالیت‌های «مددکاری جامعه محور» یا «جامعه‌گرا» می‌گویند. آنچه روشن و مبرهن است فاصله ما با جهان، نه تنها از لحاظ زمانی (حدود شش دهه) بلکه از لحاظ شکل و محتوا در عرصه خدمات اجتماعی نیز قابل توجه و درخور تعمق است. البته شرایط انقلابی جامعه به ویژه در دهه نخست بعد از انقلاب اسلامی را نمی‌توان در این وضعیت بی‌تأثیر دانست شرایطی که در بُعد تندرستی آن، مددکاری اجتماعی را تا آستانه انحلال و حذف نیز پیش برد ولی امید به آینده و اعتقاد به اثرگذار بودن این حرفه در زندگی مردم و شرایط جامعه، زمینه ساز تلاش و فعالیت‌هایی از سوی دل‌سوختگان و عاشقان این حرفه شد که نتیجه آن تبدیل گرایش خدمات اجتماعی به رشته مستقل مددکاری اجتماعی در مقاطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری و همچنین بازنگری در برنامه‌های کارشناسی و کارشناسی ارشد آن با هدف تخصصی کردن و ایجاد گرایش‌های مختلف بود ولی با وجود همه این تلاش‌ها، فاصله بین ایران و جهان (کشورهای توسعه‌یافته) هنوز قابل توجه است و این واقعیت، مسئولیت صاحبان اندیشه، کارگزاران و مسئولان علمی و اجرایی این عرصه را برای اصلاح وضع موجود و حرکت به سوی وضع مطلوب سنگین‌تر می‌سازد در همین مسیر کمبودهای مربوط به حوزه مددکاری جامعه‌ای (در شرایط جامعه فعلی ایران کاربرد فراوانی می‌تواند داشته باشد)، بیش‌تر خودنمایی می‌کند. این کاستی‌ها هم در عرصه عمل و بخش‌های مختلف اجرایی و هم در عرصه‌های علمی اعم از تألیف، ترجمه و تحقیق شایان توجه است با عنایت به مراتب فوق اینجانب به عنوان عضو کوچکی از جامعه مددکاری اجتماعی کشور و در راستای عمل به وظایف حرفه‌ای و معلمی و با بهره‌گیری از مجموعه منابع در دسترس و همچنین تجارب حدود پنجاه ساله خود سعی کردم اثر حاضر را تقدیم خدمت‌گذاران صدیق جامعه در کسوت مددکاران اجتماعی کنم این اثر به عنوان کتابی جامع در مددکاری جامعه‌ای سعی دارد مجموعه مباحث مددکاری اجتماعی کار با جامعه را پوشش دهد. بر این اساس، محتوای کتاب در یازده بخش طراحی شده است که در بخش اول از مفهوم مددکاری جامعه‌ای، ویژگی‌ها و رابطه آن با سایر شاخه‌های مددکاری اجتماعی بحث می‌شود. در بخش دوم ضمن مروری بر پیشینه موضوع در ایران و جهان، مواردی از خدمات اجتماعی در اسلام از منظر مددکار جامعه‌ای مطرح

می‌شود. بخش سوم به اهداف مددکاری جامعه‌ای با تأکید بر موضوع «تغییر و تحول جامعه» می‌پردازد و بخش چهارم به جامعه و انواع آن از منظر مددکاری اجتماعی اختصاص یافته است. در بخش پنجم وقف و رابطه آن با مددکاری جامعه‌ای مطرح می‌شود و در بخش ششم و هفتم، اصول و ارزش‌های مددکاری جامعه‌ای و همچنین فرضیه‌های مددکاری جامعه‌ای بررسی می‌شود. در بخش هشتم، روش‌های مددکاری جامعه‌ای و در بخش نهم از نقش‌های مددکار اجتماعی در کار با جامعه بحث می‌شود. بخش دهم نیز جریان کار عملی در مددکاری جامعه‌ای را همراه با مراحل کار با جامعه بررسی می‌کند و در نهایت پایان بخش کتاب، موضوع عرصه‌های مددکاری جامعه‌ای خواهد بود. امید است این تلاش به‌طور نسبی بتواند حداقل انتظار جامعه دانشگاهی و حرفه‌ای کشور در عرصه مددکاری جامعه‌ای را برآورده سازد.